

УДК 378.147:811.161.2'243

<http://orsid.org/0000-0002-1068-048X>

**СИСТЕМА ЗАВДАНЬ
ДО НАВЧАЛЬНОГО НАУКОВОГО ТЕКСТУ
ДЛЯ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ-ГУМАНІТАРІЇВ
НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ
ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ**

Швець Г.Д., канд. філол. наук (Київ)

У статті порушено проблему навчання іноземних студентів підготовчих відділень української мови як мови спеціальності, зокрема в межах курсу «Коментоване читання наукових текстів». Наголошено на важливій ролі наукового навчального тексту й методично обґрунтованої системи завдань до нього у формуванні стартових навичок наукового мовлення інокомунікантів. Проаналізовано типи дотекстових і післятекстових завдань

© Швець Г.Д., 2018

до наукового навчального тексту, доречних для організації ефективної роботи з іноземними студентами-гуманітаріями початкового етапу навчання.

Ключові слова: дотекстові завдання, навички наукового мовлення, навчальний науковий текст, післятекстові завдання, українська мова як іноземна.

Швец А.Д. Система заданий к учебному научному тексту для иностранных студентов-гуманитариев на начальном этапе изучения украинского языка. В статье затронута проблема обучения иностранных студентов подготовительных отделений украинскому языку как языку специальности, в частности в рамках курса «Комментированное чтение научных текстов». Отмечена важная роль научного учебного текста и методично обоснованной системы заданий к нему для формирования стартовых навыков научной речи инокоммуникантов. Проанализирована система предтекстовых и послетекстовых заданий к научному учебному тексту для иностранных студентов-гуманитариев начального этапа обучения.

Ключевые слова: навыки научной речи, послетекстовые задания, предтекстовые задания, украинский язык как иностранный, учебный научный текст.

Shvets H.D. The system of exercises to the academic scientific text for foreign students of humanities at the initial stage of learning the Ukrainian language. The article deals with the problem of teaching Ukrainian as a language of a future speciality to foreign students of preparatory departments, in particular within the course «Commented reading of scientific texts». The formation of scientific speech skills determines the success of foreigners' training in Ukrainian universities. Full participation in the education process is possible if students know the scientific style: they can listen to lectures, study scientific literature, take part in practical and seminars, write essays, term papers, etc.

The distinguishing feature of the academic scientific text for foreigners is correspondence with their level of language proficiency. In the academic scientific text for foreigners studying Ukrainian at the initial stage, it is necessary to consider the principles of accessibility, inter-subject coordination, economy of linguistic resources, linguistic saturation, curiosity of educational materials. The traditional system of exercises needs to be modified.

At the pre-text stage, the exercises to semanticize of lexemes, in particular in context and based on the word-building structure of words, are very important. It is productive to repeat aloud the typical structures with new lexical units and in the complex it eliminates the difficulties of lexical, phonetic and grammatical characters. Among post-text tasks, the most relevant at this stage of training are those that are aimed to check the understanding of the text and to study new

lexical-grammatical structures of scientific style. It is important to develop the ability to ask questions. The teacher should gradually increase the complexity of exercises; use the variety of lexical material to practice typical structures. The insufficient level of language proficiency determines a simple form of exercises to the text (they should be clear on the samples of execution) and the using visual learning tools (schematic images, tables, multimedia presentations).

Key words: academic scientific text, post-text exercises, pre-text exercises, scientific speech skills, Ukrainian as a foreign language.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Завдання пропедевтичного навчання іноземців на підготовчих відділеннях університетів України подвійне: по-перше, сформувати комунікативну компетентність, яка дасть можливість інофону задовольняти комунікативні потреби в ситуаціях щоденного спілкування у побутовій та соціально-культурній сферах, по-друге, ознайомити з основами наукового стилю мовлення і мовою майбутньої спеціальності. Другий аспект визначає готовність інокомуніканта отримувати вищу освіту українською мовою і брати повноцінну участь у всіх формах навчальної комунікації: слухання лекцій за спеціальністю, читання наукової літератури, участь в обговореннях на семінарах та практичних заняттях, написання курсових робіт тощо. Саме тому формування навичок наукового мовлення в умовах пропедевтичного навчання інокомунікантів є надзвичайно важливою проблемою методики викладання української мови як іноземної. Особливої уваги потребує такий аспект, як моделювання навчального наукового тексту і створення ефективної системи завдань до нього.

Аналіз актуальних досліджень. Проблемі навчання іноземних студентів наукового стилю загалом та мови спеціальності зокрема присвячено чимало досліджень вітчизняних і зарубіжних учених (Н. Булгакова, Д. Диченко, Т. Довгодько, Я. Кміт, О. Митрофанова, Є. Мотіна, О. Палка, Я. Проскуркіна, І. Сладких, Т. Шмоніна та ін.). Серед останніх праць варто відзначити навчально-методичний посібник «Дидактика довузівської підготовки студентів-іноземців» [2], у якому ґрунтовно схарактеризовано особливості пропедевтичної підготовки іноземних громадян у сучасних умовах і методику формування предметних знань під час вивчення інокомунікантами профільних дисциплін, зокрема фізики та хімії. Узагалі можна зауважити, що переважна кількість досліджень проблеми проведена

на матеріалі природничих і точних наук (хімії, фізики, біології, математики), що цілком зрозуміло: частка іноземних студентів цього профілю найбільша. Праць про навчання наукового стилю мовлення інокомунікантів гуманітарних спеціальностей виразно бракує.

Досягненню мети сформувати навички наукового мовлення на рівні, достатньому для навчання у закладах вищої освіти, підпорядковані як спеціальні предмети за профілем майбутньої спеціальності іноземців (для гуманітаріїв, наприклад, це «Українська і зарубіжна література», «Історія України»), так і курс наукового стилю мовлення (у різних закладах вищої освіти формулювання його назви відрізняється: «Загальнонаукова термінологія», «Вступний курс до наукового стилю мовлення» тощо). Предмет такого спрямування, хоча він не був передбачений навчальними планами і програмами для іноземних студентів підготовчих відділень (затверджених Міністерством освіти в 2003 р.), останнім часом запроваджено у багатьох закладах вищої освіти. Так, у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка на підготовчому відділенні для навчання іноземних громадян уведено дисципліну «Коментоване читання наукових текстів». Цей предмет є певною мірою вступним, а потім супроводжувальним до занять із спеціальних дисциплін і закладає основи у формуванні навичок наукового мовлення. Подібний курс із наукового стилю мовлення зазвичай вводять на 5-8 тижнях вивчення мови, коли студенти мають ще вкрай обмежений лексичний запас, а їхні уявлення про граматику української мови вибіркові і поки не становлять цілісної системи. За таких умов очевидно, що навчальний текст потрібно моделювати з урахуванням названих особливостей аудиторії, а традиційна система завдань до нього має бути певною мірою модифікована – саме в обґрунтуванні названих положень полягає **мета** пропонованої статті. Реалізувати її передбачаємо через розв'язання таких **завдань**: визначити специфіку навчального наукового тексту іноземною мовою, окреслити провідні принципи його моделювання, схарактеризувати особливості системи завдань за текстом для інокомунікантів, які лише розпочинають ознайомлення з науковим стилем мовлення.

Виклад основного матеріалу. Навчальний науковий текст покликаний зрозуміло й об'єктивно висвітлити певну наукову тему, тому до нього висувають низку методичних вимог: мінімальна

достатність інформації, предметна об'єктивність, мовна канонічність, економність мовних засобів, доступність. Якщо при навчанні рідною мовою доступність розуміють головним чином як відповідність наукової інформації та стилю її викладу віковим особливостям і рівню підготовки учнів, то в навчанні іноземної мови акцентується вимога відповідності лексико-граматичної тканини тексту рівню володіння мовою. Головне завдання наукового тексту на початковому етапі навчання – не стільки введення нової наукової інформації, скільки ознайомлення інофонів із типовими конструкціями наукового стилю української мови та найважливішими термінами певної науки. Це означає, що обов'язковою вимогою до моделювання таких текстів є координація з практичним курсом української мови (щодо лексико-граматичного наповнення) та логікою викладу наукових тем у профільних предметах (щодо послідовності введення термінології). Крім того, важливо, щоб тексти для початкового етапу були насичені зразками використання певних конструкцій наукового стилю мовлення. Така риса не відповідає вимозі мінімальної достатності інформації наукових навчальних текстів рідною мовою, однак, як ми відзначали в іншому дослідженні, умотивована необхідністю забезпечити демонстраційну функцію навчального тексту для інокомунікантів: він слугує ілюстрацією уживання певних лексико-граматичних конструкцій і сприяє запам'ятовуванню семантико-синтаксичних ознак вивчених структур [3].

Проілюструємо дотримання принципів доступності, міжпредметної координації, мовної канонічності та мовленнєвої насиченості в тексті для початкового етапу вивчення української мови як іноземної.

Писемність

Писемність – це засіб передачі людської мови за допомогою знаків.

Спочатку люди не володіли писемністю. Тому було важко передавати інформацію на великі відстані. Люди намагалися передавати інформацію за допомогою різних предметів. Звичайно, предметне письмо не було зручним засобом передачі інформації. Потім люди почали передавати інформацію за допомогою малюнків.

Зараз люди використовують алфавітне та ієрогліфічне письмо. Алфавітне письмо – це письмо за допомогою букв, або

літер. Отже, букви – це засіб алфавітного письма. Ієрогліфічне письмо – це письмо за допомогою ієрогліфів. Отже, ієрогліфи – це засіб ієрогліфічного письма.

Знаки алфавіту називають буквами. Букви, або літери, позначають звуки. Наприклад, у слові Київ 5 звуків і 4 букви. Буква к позначає звук [к], буква и позначає звук [и], буква ї позначає два звуки – [й], [і], буква в позначає звук [в].

Ієрогліфи – це знаки ієрогліфічного письма. Ієрогліфи позначають слово або склад. Наприклад, слово «скільки» в китайській мові пишуть так: 多少. Перший ієрогліф 多 – «багато», а другий ієрогліф 少 – «мало».

Текст змодельований для студентів-гуманітаріїв підготовчого факультету, які вивчають українську мову два місяці. Тому в ньому використано прості речення і найлегший для іноземця тип складних – безсполучникові. Лексику складають одиниці, а) відомі студентам із практичного курсу української мови (люди, алфавіт, буква, звук, слово, предмет, називати, писати, використовувати, перший, другий, зручний, багато, мало, спочатку, потім, зараз та ін.), б) уведені в попередніх навчальних наукових текстах (знак, склад), в) нові (письмо, писемність, передача, відстань, ієрогліф, алфавітний, ієрогліфічний, позначати). Повторюване використання лексем останньої групи в однотипних конструкціях сприяє кращому запам'ятовуванню певної лексико-граматичної моделі. Також у тексті продемонстровано можливості типових структур наукового стилю: *що – це що / що є чим; що – це засіб чого / що є засобом чого; що – це що за допомогою чого / що є засобом чого; що позначає що*. Граматичний матеріал орієнтований переважно на активізацію і вдосконалення навичок правильного використання форм іменників і прикметників у знахідному, орудному та родовому відмінках.

Ще один принцип моделювання текстів для інокомунікантів (цікавості навчальних матеріалів) при створенні наукового тексту, зрозуміло, не є обов'язковим, але, якщо є можливість, особливо на початковому етапі навчання, його необхідно враховувати. Так, у запропонованому тексті наведено приклад про ієрогліф «скільки» в китайській мові, який зазвичай викликає приємні емоції в китайських студентів і зацікавленість у представників інших національностей.

У методиці іноземних мов усталася система завдань до

навчального наукового тексту, у якій обов'язково виокремлюють дотекстовий етап роботи (спрямований на зняття труднощів лексико-граматичного характеру) і післятекстовий (орієнтований на формування навичок розуміння тексту, усвідомлення його структури, правильного вживання наукової термінології і типових лексико-граматичних структур, переробки інформації (складання плану, тез, конспекту), продукування власного висловлювання тощо). Як ми зазначали вище, специфіка початкового етапу вивчення мови накладає свій відбиток на цю систему, про що і йтиметься далі.

Основна мета дотекстових завдань – підготувати студента до читання тексту. Для недосвідченого читача-інофона це особливо важливо, адже його лексичні та граматичні навички ще не сформовані на достатньому рівні. Не можна допустити, щоб процес читання перетворився на послівний переклад, складний процес «дешифрування» значень і граматичних зв'язків, – тому на дотекстовому етапі необхідно максимально мінімізувати труднощі, насамперед лексичні. Як відомо, семантизувати іншомовні одиниці можна з допомогою низки перекладних та безперекладних способів. Переважно багатонаціональний характер груп іноземців унеможливорює використання викладачем мови-посередника, тобто єдиний варіант звернення до перекладної семантизації – це самостійний пошук студентами перекладу нових лексем у словнику. Безперечно, така робота необхідна, але більшою мірою для тих одиниць, значення яких неможливо з'ясувати інакше (велика частина абстрактної лексики, зокрема терміни). В інших випадках варто звертатися до безперекладних способів, однак потрібно мати на увазі, що не всі вони ефективно спрацьовують на початковому етапі навчання. З огляду на абстрактний характер мислення в науковому стилі мовлення практично неможливо вдатися до наочної семантизації, а такі популярні способи, як тлумачення значення, пояснення через синоніми й антоніми, доводиться використовувати обмежено, зважаючи на невеликий лексичний запас студентів. Це означає, що особливої ваги на початковому етапі набуває пояснення значення з допомогою контексту і з опорою на словотвірну будову слова.

Наприклад, семантизувати лексему *мовець* можна з допомогою низки словотвірних пар: *мова – мовець*, *Україна – українець*, *Іран – іранець*, *Японія – японець* і т. д. (студенти усвідомлюють значення

суфікса *-ець* – назва особи). Значення віддієслівних іменників, частка яких у наукових текстах досить велика, також найлегше з'ясувати, повернувши увагу до дієслівного кореня (*навчатися* – навчання, *знати* – знання, *пізнати* – пізнання, *читати* – читання, *вирішити* – вирішення, *передавати* – передача і т. п.). Часто способи семантизації працюють комплексно: так, у лаконічній схемі *мислити* = *думати*, *мислити* – *мислення* з допомогою твірного дієслова і його синоніма пояснено значення іменника.

Семантизація за контекстом має безперечні переваги, оскільки розвиває мовну здогадку і демонструє вживання певної лексеми у реченні, – на відміну від ізольованої презентації лексичних одиниць такий спосіб сприяє формуванню цілісного уявлення про лексичну сполучуваність слова і його граматичні зв'язки. Ознайомлення з новою лексикою і її опрацювання у вигляді коротких речень-моделей чи словосполучень полегшує подальший процес читання нового тексту, а потім і створення власного усного монологічного висловлення: якщо студенти кілька разів прочитали і повторили вголос однотипну структуру, склали низку подібних до неї, то впізнавання в тексті і самостійне продукування таких фрагментів не становитиме великих труднощів. Наприклад, введення лексем *абстрактний* і *конкретний* організовуємо в такий спосіб:

Абстрактний ≠ *конкретний*: *Ручка* – це конкретний предмет. *Любов* – це абстрактне поняття. *Дошка* – це предмет. *Дружба* – це поняття. *Краса* – це Підручник – це (в останніх чотирьох реченнях відсутні спочатку прикметники, а потім словосполучення з ними – студенти повинні самостійно вставити їх і проговорити речення).

Як бачимо, багаторазове повторення вголос однотипних структур, що містять нові лексичні одиниці, спрямоване на вирішення одразу трьох важливих завдань дотекстового етапу: семантизація нових лексем, удосконалення вмінь фонетично правильного читання й коректної вимови, ознайомлення з типовими лексико-граматичними конструкціями і вироблення навичок упізнавання і вживання готових структур.

Важливою є форма самих завдань: на початковому етапі вивчення мови вони мають бути максимально зрозумілими за зразками виконання. Ось як виглядають окремі дотекстові завдання до наведеного вище тексту «Писемність».

1. **Що робити – що:** писати – письмо – писемність, допомагати – допомога, передавати – передача.

2. **Відстань.** Яка відстань від гуртожитку до геологічного факультету? – 300 м. Яка відстань від Пекіна до Києва? –

3. **Літера** = буква (а, я, ш, щ). **Звук** ([а], [йа], [ш], [шч]). **Ієрогліф** (多).

4. **Що – який:** предмет – предметний, алфавіт – алфавітний, ієрогліф – ієрогліфічний.

5. **Засіб.** Букви – це засіб письма. Писемність – це передачі інформації. Ієрогліфи –китайського письма. Букви –

6. **За допомогою.** Українці пишуть за допомогою букв. Китайці пишуть за допомогою ієрогліфів. Англійці Туркмени Японці

7. **Що – це що = що називають чим:** Букви – це знаки алфавіту. Знаки алфавіту називають буквами. Ієрогліфи – це знаки китайського письма. Знаки китайського письма

8. **Що позначає що:** Букви позначають звуки. Ієрогліфи позначають слово або склад. Крапка позначає кінець речення. Знак оклику (!) кінець окличного речення. Знак питання (?) кінець питального речення.

Післятекстові завдання розпочинаються перевіркою розуміння тексту. Якщо на пізніших етапах навчання запитання до тексту з'ясовують усвідомлення його змісту в цілому та розуміння основних моментів (актуально для переглядового та ознайомлювального читання), то спочатку потрібна систематична робота над запитаннями до кожного речення тексту, обов'язково з увагою до вміння студентів не лише відповідати на них, а і формулювати самостійно.

Друга важлива група завдань – це відпрацювання нових лексико-граматичних конструкцій наукового стилю. На дотекстовому етапі їх читання, повторення вголос, уживання мають переважно імітаційний характер, у той час як метою післятекстової роботи є домогтися усвідомленого розуміння, правильного конструювання і коректного використання відповідних форм і структур у власному мовленні. Для цього спочатку необхідно повторити інформацію про утворення певної граматичної форми (при вивченні конструкції

за допомогою чого, наприклад, це родовий відмінок іменників в однині і множині). Потім – виконання диференційних, підстановчих, трансформаційних вправ, причому має бути поступове підвищення рівня їх складності, як відзначає С. Варава, характеризуючи систему вправ для формування професійно орієнтованої лінгвістичної компетентності в іноземних студентів на початковому етапі навчання [1: 27–31]. Завдання на трансформацію особливо потрібні для засвоєння синонімічних конструкцій наукового стилю мовлення. Наприклад, презентовані в тексті «Писемність» моделі *що – це засіб чого, що є засобом чого, за допомогою чого* відпрацьовуємо в комплексі, формуючи уявлення про можливість граматично варіативного вираження однієї і тієї ж думки. Подаємо зразок трансформації (*Букви – це засіб алфавітного письма. – Букви є засобом алфавітного письма. – Люди пишуть за допомогою букв.*) і низку речень, які потрібно змінити подібним чином (*Мова – це засіб спілкування. Ієрогліфи – це засіб ієрогліфічного письма. Предмети – це перший засіб передачі інформації. Книги – засіб передачі знань. Підручник – засіб навчання студентів. Інтернет – зручний засіб передачі інформації. Мобільний телефон – зручний засіб зв'язку.*). Виконання таких завдань сприяє усвідомленому вживанню відповідних конструкцій, створює умови для їх багаторазового повторення і запам'ятовування. Наголосимо також на важливості умовно-мовленнєвих вправ: дати відповіді на запитання, самостійно сформулювати запитання. У таких завданнях, як і в трансформаційних, необхідно не обмежуватися лексикою тексту, а залучати матеріал попередніх тем із наукового стилю мовлення та різних сфер життя (як в останньому прикладі).

При створенні системи завдань до навчального наукового тексту необхідно звернути увагу на зорову наочність: використання ілюстративних схем, які відбивають логічні зв'язки тексту, граматичних таблиць, мультимедійних презентацій з ілюстрованим текстом, питаннями і відповідями до нього – усе це, безперечно, підвищує ефективність оволодіння науковим стилем мовлення на початковому етапі вивчення української мови як іноземної.

Проведене дослідження дає підстави зробити такі **висновки**.
1. Визначальною рисою навчального наукового тексту для інокомунікантів є відповідність їхньому рівню володіння мовою.

2. При моделюванні навчального наукового тексту для іноземців, які вивчають українську мову на початковому етапі, необхідно враховувати принципи доступності, міжпредметної координації, мовної канонічності, економії мовних засобів, мовленнєвої насиченості та цікавості навчальних матеріалів. Традиційна система завдань до такого тексту потребує модифікації. 3. На дотекстовому етапі особливої ваги набувають завдання на семантизацію лексем, зокрема за контекстом та з опорою на словотвірну будову слова. Продуктивним є багаторазове повторення вголос однотипних структур із новими лексичними одиницями, яке в комплексі знімає труднощі лексичного, фонетичного та граматичного характеру. 4. Серед післятекстових завдань найбільш актуальними на цьому етапі навчання є ті, які спрямовані на перевірку розуміння тексту та відпрацювання нових лексико-граматичних конструкцій наукового стилю. Важливим є розвиток уміння самостійного формулювання запитань, поступове підвищення рівня складності завдань, різноманіття лексичного матеріалу для відпрацювання типових структур. 5. Недостатній рівень володіння мовою інокомунікантів визначає необхідність простої форми завдань до тексту (вони повинні бути максимально зрозумілими за зразками виконання) та потребу використання засобів зорової наочності (схем, таблиць, мультимедійних презентацій).

Перспектива подальших досліджень полягає у створенні системи навчальних наукових текстів і завдань до них із курсу «Коментоване читання наукових текстів» для іноземних студентів-гуманітаріїв підготовчих відділень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Варава С.В. Використання системи вправ для формування професійно орієнтованої лінгвістичної компетентності в іноземних студентів на початковому етапі навчання. *Викладання мов у вищих навчальних закладах на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки*: зб. наук. праць. Харків: Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, 2016. Вип. 28. С. 23–32.
2. Булгакова Н.Б., Довгодько Т.І., Диченко Т.В., Чайченко Н.Н. Дидактика довузівської підготовки студентів-іноземців: навч.-метод. посібник. Суми: Сумський державний університет, 2017. 286 с.

3. Швець Г.Д. Моделювання навчального тексту: термінологічний та методичний аспекти. *Науковий часопис національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи: зб. наук. праць. К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. Вип. 58. С. 170–178.

REFERENCES

- Bulhakova, N.B., Dovhodko, T.I., Dychenko, T.V. and Chaichenko, N.N. (2017). *Dydaktyka dovuzivskoi pidhotovky studentiv-inozemtsiv [Didactics of foreign students' pre-university training]*. Sumy: Sumskyi derzhavnyi universytet [in Ukrainian].
- Shvets, H.D. (2017). Modeliuvannia navchalnoho tekstu: terminolohichni ta metodychni aspekty. [Modeling of the educational text: terminological and methodical aspects]. *Naukovyi chasopys natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M.P. Drahomanova. Seriiia 5. Pedahohichni nauky: realii ta perspektyvy [Scientific journal of the National Pedagogical Drahomanov University. Pedagogical sciences: realities and perspectives]*. Kyiv: National Pedagogical Drahomanov University, 58, pp. 170–178 [in Ukrainian].
- Varava, S.V. (2016). Vykorystannia systemy vprav dlia formuvannia profesiino oriientovanoi linhvistychnoi kompetentnosti v inozemnykh studentiv na pochatkovomu etapi navchannia [Usage of the system of exercises for forming foreign students' professionally-oriented linguistic competence at the initial stage of training]. *Vykladannia mov u vyshchyykh navchalnykh zakladakh na suchasnomu etapi. Mizhpredmetni zviazky [Present-day Teaching Languages at Higher Educational Institutions. Intersubjects Connections]*. Kharkiv: V.N. Karazin Kharkiv National University, 28, pp. 23–32 [in Ukrainian].